

Kanada pagulaseestlaste kodud kultuuriidentiteedi väljendajatena¹

Jane Kalajarv

Teesid: Käesolev artikkel käsitleb pärast Teist maailmasõda Kanadasse põgenenud eestlaste argielu iseärasusi kultuuriidentiteedi problemaatika taustal. Keskendun sellele, kuidas kodu luues väljendasid vanema põlvkonna pagulased oma sidet Eestiga, ja kuidas on kodukeskkond mõjutanud järeltuleva põlve identiteedi kujunemist. Kanada eestlaste aja- ja kultuurilugu on küll palju uuritud, kuid peamiselt on kajastatud avalikus sfääris toimuvat. Vähest tähelepanu on saanud privaatsfääri uurimine, mis moodustab suure osa inimeste igapäevaelust. Ilma selle olulise teemata on raske luua tervikpilti läänes loodud eesti kultuurist. Seega olen oma uurimisteema kujundanud nii, et oleks võimalik heita pilk Kanada eestlaste kodudesse ja lisada puuduv tükk selle teema varasematele käsitlustele.

Märksõnad: Kanada, koduinterjäär, kodukultuur, kultuuriidentiteet, migratsioon, pagulaseestlased

Sissejuhatus

Teadagi ei ole kodu pelgalt elamispiind, vaid väljendab endas oluliselt rohkem. Kodul on eriline roll ja tähtsus kultuuri säilitamisel, kõige paremini peegeldub just kodukeskkonnas inimeste maailmavaade ja sotsiaalsus – oma kuuluvuse määratlemine mingisse sotsiaalsesse rühma. Kodu kujundamist võib vaadelda kui sümboolset tegevust, mille kaudu inimene väljendab seda, kellena ta soovib end näha või loodab, et teised teda näevad (Kannike 2002: 14). Daniel Miller toob oma käsitluses välja, et erinevad esemed aitavad inimestel ennast identifitseerida. Oma minapildi kujundamiseks kasutatakse esemeid, millele on antud sümboolselt uus tähendus lähtuvalt oma vajadustest. Asjadel võib olla üheaegselt nii funktsionaalne väärtus kui ka sümboltähendus (Miller 1987: 119–121). Pidasin seega huvitavaks heita pilk Kanada eestlaste kodudesse, sest kõige paremini peegeldab kultuuriidentiteeti ja väärtusi kodukeskkond.

Iga kodu esemete väljapanek esitleb katkendeid selle elanike elulugudest ja väljendab kollektiivset mälu. Asjade kollektsioonid peegeldavad sügavaid

isiklikke kogemusi. Svetlana Boym toob tabavalt välja, et migrandi vanasõnaks ei sobi “minu kodu on minu kindlus”, vaid paremini sobib väljend “minu kodu on minu muuseum”. Asunike kodude esteetika ja argielupraktika on tihedalt seotud mälestuste säilitamisega (Boym 2001: 335).

Usun, et kodus olevate esemete tähtsust pagulaseestlaste kultuurilises enesetajus ei tasu alahinnata. Kodukujundus on juba oma loomu poolest vahend enese väljendamiseks ja kuna rahvuslikul identiteedil on määrav osa inimese enesetajus, väljendub see kindlasti ka koduseinte vahel. Ka Marianne Gullestad on oma uurimuses välja toonud, et kodukujundust võib vaadelda kui loomingulist tegevust identiteedi väljendamiseks (Gullestad 1999b: 39). Inimene defineerib ennast kodus olevate asjade kaudu. Kodu koondab asju, mis on inimesele kõige tähtsamad: inimene ise on need valinud ennast igapäevaselt ümbritsema, et need asjad oleksid alati käe-jala juures. Seetõttu väljendavad ja kujundavad need asjad inimese identiteeti enim (Csikszentmihalyi & Rochberg-Halton 1981: 17).

Materjali kogumiseks käisin 2010. aasta suvel Torontos. Välitööde käigus vestlesin kokku 32 inimesega. Nendest 26ga tegin intervjuu küsitluskava põhjal. Ülejäänutega toimusid struktureerimata intervjuud, kus küsimused olid ajendatud informantide erialasest spetsiifikast (nt kirikuõpetaja, eesti poe müüja, arhiivitöötaja vms). Nendest 32 intervjuust 25 viisin läbi pagulaste esimesse generatsiooni kuuluvate inimestega. Lisaks enda kogutud andmetele sain sobivat empiirilist materjali ka Eesti Rahva Muuseumi korrespondentide vastuste arhiivist. Mitmed küsimused küsitluslehtedel olid olulised ka minu uurimuse seisukohalt, sest neis puudutati kodu teemat ja esemelist kultuuri. Kasutasin küsitluslehtede 203 ja 213 vastuseid, mida oli kokku 14 Kanadas elanud eestlaselt.

Oluline on kindlasti tuua välja valimisse kuulunud inimeste sotsiaalne taust. Uurisid Kanada pagulaseestlaste esimest generatsiooni. Neid, kes mäletasid Eesti olusid ja põgenemist, ehk siis neid, kellel oli otsene seos Eesti kultuuri-ruumiga. Ajadistanti arvesse võttes on ka minu informandid eakad (vanust üle kuuekümnepäevase aasta). Kõik minu informandid on mingil määral olnud seotud Kanada eesti kogukonnaga – nad kuuluvad või on kunagi kuulunud mõnda eesti organisatsiooni või institutsiooni. Seega võib arvata, et kodukeskkonnas väljendavad nad oma Eesti päritolu aktiivsemalt kui need, kes on algusest peale kogukonna tegevusest kõrvale jäänud. Uurimus on esimene etapp Kanada ulgüestlaste kodukultuuri uurimisest. Tulevikus plaanin laiendada valimit – viin läbi välitööd ka vanaeestlaste järeltulijate, assimileerunud ja kogukonnas mitteaktiivsete pagulaseestlaste, nende järeltulijate ning uuseestlaste juures. Võib arvata, et erinevaid rühmi uurides on ka tulemused erinevad. Sellisel juhul on ka võimalus kasutada võrdlusmeetodit. Antud artiklis on fookuses

suure põgenemise tulemusena Kanadasse jõudnud eestlaste esemeline kultuur kodukeskkonnas ja selle seos kultuuriidentiteediga.

Eesti kodu Kanadas Teise maailmasõja järel

Üldiselt on Kanada pagulaseestlaste koduruum nii visuaalselt kui ka tajult põhjamaiselt rahulik. Kodus taotletakse rahu, vaikust, harmooniat, mugavust ja privaatsust.

Kunstitrendidest on kodukujundusele andnud oma aktsendi modernism – ajal, mil eesti pagulased Kanadasse jõudsid, sai alguse modernismi võidukäik. Suunanäitajaks said nii Ameerika kui ka Rootsi. Tähtsaimal kohal on minu hinnangul Skandinaavia mõjud, seejärel Ameerika modernism ja kolmandana Eestist vaimse pärandina kaasa võetud segu 1920. aastate traditsionalismist ja 1930. aastate funktsionalismist.

Interjööris on Kanada pagulaseestlased mööbli valikul tänini eelistanud Skandinaavia traditsionalismi ja modernismi. Põhjuseks võib olla, et selles nähti head alternatiivi eesti mööblile. Ratsionaalse meelelaadiga eestlastele sobib Põhjamaadele omane tugev talupoeglik traditsioon. Oluline on ka muidugi tööik, et 1940–1950. aastatel hakati Rootsis tootma odavat kaasaegset ja moodsat mööblit. Nimelt nendel aastakümnetel olid põgenikud eriti hinnatundlikud. Et Kanadas tuli alustada oma elu ilma olulise ainelise pagasita, siis erinevalt kohalikest elanikest ei olnud eestlaste kodudes varasematest stiilidest pärit mööblit, mis oleks vanemate või vanavanemate ajast pärandiks saanud. Põgenemisel kaasa võetud asjadest nimetasid minu informandid järgmisi esemeid: fotod, rõivad, toit, väärisehted, tekid-padjad, rahvariided, piibel. Kaasavõetud asjade hulk sõltus inimesest. Osadele oli tähtis, et pardale mahuks võimalikult palju inimesi ja võeti kaasa ainult hädavajalik, aga teistele olid tähtsad asjad. Nii mõnigi sattus võõrsile täiesti tühjade kätega, kaasas ainult riided, mis olid lahkumise hetkel seljas.

Muidugi mõjutas sisustust kaasavõetud vaimne pärand ja Eestis kasutusel olnud kodukujundussuunad. Sellest olulisem on siiski tööik, et nende esemete hulk, mis Eestist kaasa võeti, oli nõnda väike, et see uue kodu kujundamisel stiili ei dikteerinud. Seetõttu oli pagulastel võimalik kujundada oma kodud stiilipuhtalt, kasutades peamiselt Skandinaavia mööblit. Majandusliku kitsikuse tõttu soetati lisaks ka vanemat toakraami kasutatud mööbli poodidest. Kui teine ja kolmas generatsioon on sellisest mööblist loobunud, siis suuremal osal esimese põlvkonna eestlastest leidub veel praegugi kodus sellest ajast pärit mööbliesemeid.

Kanadas elavad eestlased eelistavad oma kodudes üldiselt looduslähedust ja lihtsust. Värvigammas kasutatakse peamiselt rahulikke ja looduslikke toone

ning eelistatakse lihtsat mööblit. Siseviimistlusmaterjalina kasutatakse võimalusel puitu. Kui võrrelda puitu teiste materjalidega (näiteks metall, betoon, plastik vms), siis näib see mugavam ja tekitab intiimset kontakti. Eelistatakse kergeid väikestesse ruumidesse sobivaid mööbliesemeid. Üldjuhul on valitud mööbel, millel puuduvad üleliigsed nikerdused ja motiivid – selle võrra mõjub ka kergest sisustust ilmetav mööbel oma konstruktsiooni lihvituses moodsana. Tähtis on mõõdukus ja lihtsus, välditakse ülepaistatust.

Eestipärasus avaldub kodukujunduses eeskätt pisiesemetes ja etnograafilises ornamentikas. Eestipärast ornamentikat võib näha väikeesemetel, näiteks ehtekarpidel, nahast albumikaantel või tikitud padjakatetel. Läbivaks motiiviks on kaheksakand. Kuna suuremal osal mööblil, mida nüüdisaegses kodus kasutatakse, puudub meie rahvuslikus traditsioonis oma algtüüp, ei ole ka olnud võimalik nende kaudu eestipärast koduinterjöörü luua (näiteks pehme mööbel, kirjutuslaud, sektsioonkapp, telerikapp jne). Seega on eestipärase koduinterjöörü loomise puhul ornamentika ja stilistika tähtsam kui vorm.

Minu hinnangul on olulisim eesti kultuuri kandja Kanada eestlaste kodus maal. Nimelt on mitmetel eestlastel kodus kaasmaalaste kunstiteid. Paljud neist kujutavad kas Eesti loodust ja vaateid või põgenemist. Eesti maalidel kujutatav on emotsionaalse väärtusega ja sügavalt nostalgias kantud. Sa-

Foto 1. Saaremaa rand.
Foto: Jane Kalajärvi. Toronto, Kanada, 2010.

geli ei leia kodudest ainult üksikuid maale, vaid seinad on nendega täielikult kaetud. Eestlaste maalikunsti ostmises nähakse eesti kogukonna toetamist. Üldiselt on maalid valminud Kanadas. Kodueestlaste töid on võrdlemisi vähe, kuid neid siiski leidub.

Teine kindel eristaja muudest sisserännanutest on raamatute rohkus – seda kinnitasid mitmed informandid. Sama selgus ka visuaalsel vaatlusel. Praegu on mitmete vanemate eestlaste kodudes vähem raamatuid kui aastakümneid tagasi, sest nüüdseks on kolitud väiksematele elamispiindadele, kuhu suured raamaturiiulid ei mahu. Olulisimaks eestikeelseks raamatuks peetakse enamasti piiblit. Sellest koorub välja üks erinevustest kodu- ja väliseestlaste vahel. Nimelt on viimased jumalakartlikumad ja neil puudub kodueestlastele iseloomulikuks saanud usuleigus.

Raamatute tähtsusest eestlaste kodudes annavad tunnistust järgmised tsitaadid:

Harilikult oli [eestlastel] elutoas sein peal suur raamaturiiul. Tegelikult kanadalastel harilikult ei ole raamaturiiuleid palju. Mul on näiteks suur sein maast laeni raamaturiiul, pluss minu töötoas on teine ja on veel hunnikutes ja kastides. Raamatud on väga au sees kodudes (2010. aasta Toronto välitööde materjalid).

Eestlastel on kodus rohkem kirjandust kui teistel sisserännanutel. Muidugi on rohkem. Ise olen ka kõik Orto raamatud tellinud (2010. aasta Toronto välitööde materjalid).

Põhiliselt toetas Kanada eestlaste raamatuostu Eesti Orto Kirjastus, mis alustas oma tegevust 1944. aastal Helsingis, kuid juba enne esimese raamatu väljaandmist tuli poliitiliste olude muutumise tõttu kolida ümber Rootsi. 1951. aastal koliti jällegi ümber ja tegevust jätkati Torontos (Valmas 2003: 42, 92; Kurlents 1975: 449–452). Eesti Orto Kirjastuse raamatud olid pagulaste seas väga populaarsed. Peaaegu igasse kodusse olid tellitud kõik Orto kirjastuse raamatud. Oma tegevuse lõpetas Orto kirjastus 1973. aastal, olles välja andnud 405 teost (Valmas 2003: 101). Esialgu trükiti eesti kirjanduse klassikat ja pagulaskirjandust, hiljem hakati tegema ka tõlketöid.

Kultuurilise tähtsusega on kodudes ka eesti suveniirid, milles avaldub samuti erinevus kodueestlastega. Kuna Kanada eestlased kuuluvad etnilisse vähemusse, võimendub kultuuriidentiteedi seisukohalt oluliste objektide sümbolne tähendus. Kõige sagedamini esinevad suveniirid kodudes on õllekanud, rahvariides puunukud (nüüd juba ka külmpapimagnetite näol) ja Pika Hermann lipuvarras.

Foto 2. Eesti rahvarõivais puunukud.
Foto: Jane Kalajärvi. Toronto, Kanada, 2010.

Foto 3. Nahktööd Kanada eestlase kodus.
Foto: Jane Kalajärvi. Toronto, Kanada, 2010.

Veel rõhutati nahakunsti, kui eesti kultuurile iseloomulikku valdkonda. Nahatöid tegid mitmed meistrid Kanadas, aga neid saadeti pakkidega ka Eestist (Nõukogude Eestis oli nahkehistöö oluline kunstivaldkond). Palju töid osteti küll professionaalsete tegijate käest, kuid oli ka neid, kes püüdsid ise hobikorras valmistada mõne nahast eseme. Torontos tegutseb Eesti Etnograafia Ring Kanadas, kus õpetati nahatööd kõigile soovijatele. Nahkesemeid võis kodudes leida mitut tüüpi, kõige enam oli raamatu- ja albumikaasi, rahakotte ning ehtekarpe. Need on olnud populaarsed kingitused kaasmaalastele sünnipäevadeks või teisteks olulisteks tähtpäevadeks.

Hinnatud on ka eestlaste valmistatud ehted. Ehtevalmistajad tegutsesid samuti Kanadas kohapeal. Kindlasti on eestipäraste motiividega ehtel kandjate silmis nostalgiline väärtus, kuid informandid toonitasid ka eesti ehtekunsti kõrget kvaliteeti. Levinud ehteks on Eesti lipuvärvidega vapi kujutis sõrmusel. Seda kingitakse sageli kohaliku eesti kooli lõpetamise puhul, teinekord ostetakse neid ka laulatussõrmusteks. Teine levinum ehtetüüp on olnud ehissõlg.

Vaieldamatult seostusid eesti kultuuriga ka rahvariided, mida on jällegi tehtud kohapeal. Mõned üksikud rõivad on kaasa toodud Eestist. Rahvariideid on erineva kvaliteedi ja autentsusastmega. Võib leida mitmeid stiliseeritud rõivakomplekte. Eriti algusaastatel valmistati rõivaid mälu järgi, mis ei pruukinud anda täpset tulemust. Hiljem on tõsisemalt uuritud Eesti rahvarõivaste ajalugu, mis on andnud võimaluse autentsemate rõivaste valmistamiseks. Kogukonda on kuulunud mõned spetsialistid, kes valmistasid kohalikele eestlastele rõivaid või olid oma nõuga abiks neile, kes soovisid ise endale või oma lastele traditsioonilised rahvarõivad valmistada.

Aukohal on kodus Eesti lipp. Kui kodus puuduvad muud eesti kultuurile iseloomulikud esemed, siis sinimustvalge värvikombinatsioon oli kindlasti mingil kujul esindatud. Üldiselt on erinevate esemete eestipäraseks muutmisel sageli kasutatud just lipuvärve.

*Foto 4. Sinimustvalge kudum koos selle valmistajaga.
Foto: Jane Kalajärv. Toronto, Kanada, 2010.*

Asi ise ei pruugigi väga eestipärane olla, kuid kui sellele on kantud sinine, must ja valge, saab see täiesti uue tähenduse.

Alahinnata ei saa ka foto olulisust. Paljudel on suurima nostalgilise väärtusega just fotoalbumis leiduv. Nende väheste asjade hulgas, mis põgenedes kaasa võeti, oli enamasti ka fotosid. Olles hiljem ühenduses lähedastega kodumaalt, saadi Eestist ka pilte juurde. Kui tavaliselt on inimestel kodus fotod oma perekonna ajaloost, siis Kanadas võis leida ka terveid fotoalbumeid, kus olid fotod ainult Eesti vaadetest.

Inimestele kõige olulisemad esemed ei ole üldjuhul võõrale silmale kohe näha – fotod, rahvariided, margikogu, Eesti muld ja isegi medalid. Minu informantide silmis olid kõige armsamad vanad fotod. Neil fotodel olid tavaliselt kas informandid ise või nende vanemad. Need fotod olid üles võetud ajal, mil elati veel Eestis.

Hästi võtab oma põlvkonna eestlase kodu välimuse kokku üks pagulaste vanema generatsiooni esindaja järgmises tsitaadis:

Vanemate põlvkondade kodudes olid rohkem ristpistetega sokid, padjad. Tiikmööbel tihtipeale nagu sa tead, et moes oli, kellel oli võimalus. Ja oli ka rohkem maale kui Kanada kodudes. Ütleme et eestlased üldiselt on kultuuriinimesed ja kunstiinimesed. Paljud ka toetasid eesti kunstnikke, just ostsid eesti kunstnike töid – mõned ka mitte. Siis oli kah eesti nuku-kesi ja asju, mis oldi saadetud ja ostetud ja laudadel olid linikud, see oli väga palju. Nüüd nooremas generatsioonis paljud panevad reprodukt-sioone seina peale ja ei ole nii väga linikutest ja asjadest väga huvitatud, kõik on rohkem lihtsam ja moodsam ja ei ole... Käsitöö hakkab rohkem ära kaduma. See on see, mis ma olen märganud. See on jälle nagu ma ütlen, nagu Erik² [poeg] ütleb, temal on eesti abikaasa, eesti kodu. Seal on nende kodus igasugused eesti puu... põletatud kastikesi ja karbikesi, suur õllekapp ja igasuguseid niisuguseid asju ja eesti vaibad ja värgid. Aga see on ka ainult nendes kodudes, kus on eesti keel ja eesti meel. Nagu ma ütlen, et segabielu, need nooremad generatsioonid, seal on see värk nagu segu (2010. aasta Toronto välitööde materjalid).

Olgugi et Kanadas elades ise kuigi palju käsitööd ei tehtud, olid kodus sage- li aukohal pereliikmete, sugulaste või lähedaste sõprade valmistanud Eestist saadetud käsitöö. Käsitööna saadeti enamasti kootud kindaid ja sokke, lini- kuid, nahatöid, tikitud padjakatteid, heegeldatud pitsiga rätikuid. Neist said Kanadas emotsionaalse väärtusega esemed. Saadetud traditsioonilised linikud ei sobinud üldjuhul stiililiselt kokku ülejäänud kodusisustusega, mis oli ena- masti moodne, aga käsitööesemed võisid saada uue funktsiooni näiteks seinale raamituna justkui kunstitööd. Eesti kultuuriga seotud esemed kaotavad sageli

*Foto 5. Ema poolt Eestist saadetud linik Kanada eestlaste kodus.
Foto: Jane Kalajärv. Toronto, Kanada, 2010.*

oma algse kasutusviisi: neist saavad mälestuste sõlmpunktid või mineviku interpretatsioon. Nende esemete tähtsus ei väljendu enam algses funktsioonis, vaid nostalgilises väärtuses.

Kodukujundus ja enesetaju

Kui eespool tõin välja, mida Kanada eestlased oma rahvusliku kuuluvuse väljendamisel tähtsaks pidasid, siis kindlasti ei taha ma jätta muljet, nagu oleks koduinterjöörides vastu peegeldunud ainult eestlus. Kanada eestlaste kodudes on tekkinud loomulikud keskkonnavahetusest tulenevad muutused. Uuest kodumaast tulenevalt ei ole muutunud üksnes ümbrus, see on oma jälje jätnud ka kultuurilisse identiteeti. Kodukeskkonnas paistab eestlaste migrandistaatus selgesti välja. Austatakse oma esivanemate päritolu ja pärandit, kuid uude kodumaasse suhtutakse samuti hästi. Kaks kultuuri eksisteerivad kodudes kõrvuti. On loomulik, et teise keskkonda elama asudes on identiteedis toimunud teatavad muutused.

Eestlaste hulk kanadalaste seas on väga väike, seega on asukohamaa avaldanud esemelisele kultuurile olulist mõju. Näiteks Torontos, kus elab suurem

Foto 6. Kodudest võib ühtaegu leida nii Eesti kui ka Kanada lipu.
Foto: Jane Kalajärvi. Toronto, Kanada, 2010.

osa eestlasi, polnud võimalik rakendada harjumuspärasest eluviisi ning enamasti tuli ka kolida juba valmis majadesse, mis tähendas, et eestipärasusest jäi vajaka juba kodu ehitamisel. Ka siis, kui lasti endale maja ehitada, põhinesid need olemasolevatel tüüpprojektidel, kus ise sai muuta vähe.

Informandid rõhutasid oma kodude kujundamisel lihtsust. Ka mulle jätsid kodud enamasti tagasihoidliku mulje, justkui ei oleks midagi rahvuslikku esile tõsta või välja tuua. Kuid teisest küljest ongi see väliseestlastele omane kodukujundamise viis: ei üritata meeleheitlikult erineda, samas ei tähenda see ka soovi samastuda. Kui arvesse võtta konteksti ja kaugust Eestist, siis on üsna loomulik, et märgid rahvuslikust päritolust on tagasihoidlikud. Eestlaste vaoshoitud iseloom tingib rahuliku ja lihtsa interjööri.

Ootuspäraselt ei olnud Kanada eestlaste kodud üle kuhjatud etnilistest elementidest. Rahvuslik päritolu avaldus eelkõige väikestes, kuid nende omanikele olulistest detailides. Ka üksikute eesti kultuurist pärit asjade presenteerimisega antakse signaal, et tegemist on millegi väärtuslikuga.

Kodus paiknevad eestlust eksponeerivad detailid on omandanud suveniiristaatuse. Need on üleminekuperioodi esemed, mis peegeldavad kuuluvust mitmesse gruppi. Sealjuures on endine kodumaa muutunud võõramaiseks kohaks, mida esitletakse kunsti ja käsitöö abil, mida tavaliselt imetleb välismaalasest turist. Paguluses tekkinud uued mälestused ja akulturatsioon on muutnud

vanu kultuuriraame (sh kultuuriidentiteeti). Asjad kodus ei räägi lugu ainult nende omanike juurtest, vaid räägivad ka lugu pagulusest. Esitletud suveniiridest on saanud kood paguluse enda kohta ja paguluses taasloodud koduse elu kohta (Boym 2001: 336).

Rahvuslikkuse väljendamisel on paratamatu, et tähtsad on väikeesemed ja kõrvale on jäänud etnilisus suuremates esemetes nagu näiteks mööblis. Sama suund valitses 20. sajandi I poolel ka Eestis ja see ei võimaldanud siirdlastel kodumaalt vaimse kultuuripärandina kaasa võtta eeskujusid sellest, milline võiks olla eestipärane mööbel. 20. sajandi esimestel kümnenditel, kui Eestis püüti leida rahvuslikku stiili arhitektuuris üldiselt ja sealhulgas ka sisearhitektuuris, olid kaasaegsed nõus loobuma rahvusliku vormi kasutamisest, kui seal polnud leida küllalt peeneid eeskujusid. Rehielamut linnakultuurile pürgiva eestluse märgina kasutada ju ei saanud. 19. sajandi viimasel kolmandikul oli juba selge, et eestlust maatalupoeglusele – ainsale enam-vähem homogeensena säilinud omakultuuri elemendile – rajada ei saa. Sarnased probleemid kunstis jätkusid ka iseseisvusajal, kui püüti leida rahvuslikku stiili. Ka siis nähti rahvusliku kultuuri sisu algusest peale mingi sünteesina (Kodres 1995: 1137, 1141; Libe 1930: 9–11).

Samad probleemid kerkisid esile ka siirdlastel võõral maal kodusid luues. Kättesaadav kaup oli igati moodne, aga polnud võimalik soetada eestipärast mööblit, eriti kui puudus ettekujutus, milles see eestipärasmus moodsa mööbli juures väljendub (ka Eestis oli juba Teine maailmasõda toonud piisavalt teiste kultuuride mõjusid mööbli ja muude sisustuselementide loomisel). Kui informantidega tuli jutuks, milline on nende arvates eestipärane kodu, siis ainelise kultuuri puhul seostus see rehielamute ja kogu selle juurde kuuluva elustiiliga. Kuna enamik eestlasi elab Kanadas linnades, siis säärane maatalupoeglik elustiil sellisesse keskkonda ei sobi. Seega on tulnud kodus oma eesti kultuuriidentiteeti väljendada pisiasjade (peamiselt suveniiride, maalide ja käsitööga) ja etnograafiliste kaunistustega.

Vestlustest informantidega selgus, et eesti identiteet väljendub koduseinte vahel pigem vaimse kui ainelise kultuuri kaudu. Kõige konkreetsemad on kodus meid ümbritsevad esemed: me saame nendele osutada, neid vaadata, neid katsuda, neil istuda ja mõnikord lööme end nende vastu ära, mis meenutab meile nende materiaalsust, aga sageli ei seosta me neid sümbolite ja vaimsete väärtustega (Csikszentmihalyi & Rochberg-Halton 1981: 20; Miller 2005: 1). Vastupidi, igapäevaelus meid ümbritsevaid esemeid tajume iseenesestmõistetavatena (Edensor 2002: 103).

Arvan, et see on ka põhjus, miks Kanada eestlased näevad eestluse presen-
teerimist kodus vaimse kultuuripärandi, mitte esemete kaudu. Kuid siiski on materiaalsel kultuuril oluline osa andmaks tunnistust inimese eluviiside ja

harjumuste kohta. Oma füüsilise olemusega säilitavad nad identiteeti ajas ja ruumis, olles osa selle omanike tavadest ja eneseesitlusest. Enda ümbritsemine erinevate sümbolsete asjadega on omane kõigile inimühiskondadele. Inimühiskondi on alati toetanud esemeline süsteem. Inimeste vastastikune sotsiaalne mõju on kujundanud erinevatele asjadele sümbolse väärtuse, tähenduse, tava, kuidas asju tuleb kasutada, ja reeglid, kes neid omama peaks ning miks (Edensor 2002: 103–104). Ka minu informandid võtsid üldiselt kodus olevat ainelist kultuuri iseenesestmõistetavalt ega märganud, et mittemateriaalseid väärtusi antakse edasi materiaalsete objektidega. Eestlaste kodudes valitsevast eestimeelsest õhkkonnast räägiti abstraktselt. Sageli kasutati sõnapaari “eesti meel”, täpsustamata, kuidas see konkreetselt väljendub, see oli nende jaoks midagi hoomamatut. Näiteks peeti eesti kultuuri säilimist Kanadas võimalikuks ainult siis, kui kodudes valitseb eesti meel, aga samas oli neil raske välja tuua, mida selle all mõeldakse.

Kindlasti pean ütlema, et tõepoolest ei väljendu eesti mentaliteet kodukeskkonnas ainult materiaalsete objektide kaudu. Sinna juurde käib ka vaimne kultuur. Näiteks on oluline eesti ajalugu (fookuses on põgenike ajalugu ja Vabadussõda), sellest räägitakse ja seda hoitakse au sees. Selle kõrval on kindlasti väga tähtis muusika – kuulatakse eesti muusikat, nii vanemat kui ka uuemat, ning lauldakse ka ise. Tuntakse eesti kultuuritegelasi ja osatakse vestluses neid kas tsiteerida või eesti kultuuri teemadel üldiselt kaasa rääkida. Samuti mängib rolli eesti köök. On veel teisigi kultuurivaldkondi, mille abil väljendatakse oma seotust eesti kultuuriga. Olgugi et eesti meele presenteerimisvahendina nägid minu informandid pigem vaimset kultuuripärandit, julgen siiski väita, et vaimne ja materiaalne kultuur on omavahel lahutamatu seotud ja toimivad üksteise koostööl eesti kultuuriidentiteedi väljendajate ja hoidjatena.

Keskkonna ja mälestuste mõju noorema generatsiooni enesetajule

Keskkonnakujundust saab kasutada maailmavaadete ja hoiakute kujundamiseks. Eestlaste loodud sõnum kodukujunduses suunab ka järgmiste põlvete suhtumist ja hoiakuid Eesti suhtes. Alateadlikult võetakse visuaalse kogemuse järgi omaks vanemate hoiakud. Kui vanemad soovivad olla eestlased ja mitte assimileeruda, mõjutavad nad märkamatult oma laste suhtumist eesti kultuuri positiivselt. Seda ka juhul, kui ei püüta teadlikult ja süsteemselt eestlaseks olemist kodukujunduse kaudu väljendada ega sellega eesmärgipäraselt oma järeltulijaid mõjutada.

Kodul on määrav tähtsus iga inimese elus: tema huvide, ellusuhtumise, maitse ja ilumeele väljakujunemisel. Selles toimub lapse esimene kokkupuude välismaailmaga, tema kui isiksuse väljakujunemine (Velbri 1958: 1).

Asjadega, mis on eestlastele identiteedi seisukohast kodus tähtsad, käivad kaasas lood, mida ka noorem generatsioon teab ja on kuulnud mitmeid kordi. Näiteks kui räägitakse asjadest, mis on põgenemisega Kanadasse sattunud, siis räägitakse ära ka põgenemise lugu või kui on kodus midagi, mis on kunagi kuulunud Eestis elanud esivanematele, räägitakse ühtlasi ära ka killuke pe-reajaloost. Põhilised mõjutajad ongi asjade lood, sest ilma loota need esemed meid ei kõneta. Mälestused on need, mis panevad asjad elama ja rääkima ning annavad neile sümboolse väljundi esindada eesti kultuuri. Gaston Bachelard toob oma käsitluses välja, et maja on inimese mõtete, mälestuste ja soovide üks suurimaid integreerijaid. Minevik, olevik ja tulevik annavad majale erinevaid dünamisme (Bachelard 1999: 42). Kodudes võime näha erinevatest eluetap-pidest esemeid, mis on ajaga sinna kogunenud. Kõik need esemed on seotud mingisuguste mälestustega.

See, millisena noorem põlvkond Eestit teab, on suuresti mõjutatud vanema generatsiooni mälust, mis erinevate indiviidide mälestuste koosmõjul moodus-tab kollektiivse mälu. Teisisõnu kujundab noorem põlvkonda, tema arusaama Eestist ja eesti kultuurist see, millisena vanem generatsioon Eestit mäletab. Pagulaseestlaste mälestused on aja jooksul omandanud rahvusromantilise varjundi.

Noorema generatsiooni esindaja kirjeldab pagulaste vanema põlvkonna mälestusi järgmiselt:

Räägitakse, et see ilus muinas ... vabariigiaeg 1918–1938, kus kevadel oli lillelõhn läbi terve Eestimaa ja pääsukesed lendasid, issand, see oli nii ilus ja mõnus mesiaeg (2010. aasta Toronto välitööde materjalid).

Kollektiivses mälus toimub pidev dialoog erinevate aegade, reaalsuste, kogemus- ja tõlgendussüsteemide vahel. See teeb mälust identiteedi põhialuse ja järjepidevuse kandja (Kõresaar 2005: 11). Lapsepõlvkogemus Teise maail-masõja eelsest Eesti Vabariigist on vanemate eestlaste identiteedis kesksel kohal. Kodutalu või suved maal, loodus, küla tuttav ja kodune keskkond ning perekond moodustavad rahvusliku “kujuteldava kogukonna” kogemusliku alus-põhja. Need on reaalsed kogemused, mis kogu eluloo ja elatud elu kontekstis laiendatakse ajale ja ühiskonnale laiemalt ning esitatakse kui tüüpilist. Sellisena on lapsepõlvemälestused ühtlasi ajaloopildid, esitades kollektiivset grupispetsiifilist arusaama ajaloolisest reaalsusest (Kõresaar 2005: 58). Lapsepõlveühiskonda iseseisvas riigis kujutatakse egalitaarsena, vastastikusel solidaarsusel, abil ja lugupidamisel põhinevana (Kõresaar 2005: 58). Selliste

ülstavate lapsepõlvemälestuste põhjuseks on ajalookontekst ja lisaks sellele muidugi ka üldiselt levinud nostalgiline vaade lapsepõlvele. Et hilisemad mälestused on täis raskusi, tundub elu iseseisvas Eestis mälestuste põhjal turvaline ja kodune.

Kuna suurem osa vanemast generatsioonist on laetud patriotismist ja uhkusest, et ollakse eestlane, kandub see meelestatus edasi järglastele. Need lood räägivad Eestist kui paradiisist. Ma ei kuulnud kedagi ütlevat, et tema ise või ta lapsed oleksid eestlaseks olemist häbenenud (siinkohal on oluline meeles pidada, et minu valim koosnes Kanada ulgüestlaste aktiivsetest kogukonnaliikmetest).

Toon näite, kuidas eestlased Kanadas on uhked oma keele üle:

Mu tütar abiellus ja ta sai kasutütre, kes eesti keelt ei räägi. Ta on huvitatud [eesti keelest] ja üks huvitav asi, mis ta ükskord ütles mulle, et ma olin seal neil külas ja rääkisime tütrega eesti keeles ja see väike tüdruk ütles mulle, et Vaike, mul on selline tunne, et Lembi on väga uhke oma keele üle. "Really proud of her language," ütles mulle nii. Ta oli siis seitsmeaastane (2010. aasta Toronto välitööde materjalid).

Toon ka teise näite sellest, kuidas vanemad on kasvatanud oma lapsi eesti päritolu üle uhkust tundma:

Kui me läksime Dotenhami, siis McKoy proua iiri päritoluga tuli külla. Tuli ennast tutvustama ja meil lapsed olid väiksed ja me rääkisime eesti keelt ja proua McKoy tegi märkuse (Erik oskas juba natukene inglise keelt), et te elate nüüd ju Kanadas, miks te oma lastega kodus eesti keelt räägite. Ja kui see proua hakkas ära minema, siis Erik ronis proua auto nina peale ja näitas rusikat: "We are Estonians, we speak Estonian!" Ta oli väike, aga oli väga uhke, et me kodus eesti keelt räägime ja pidi seda naabrile kanadalasele ka teatama (2010. aastal Kanadas Torontos läbi viidud välitööde materjalid).

Vanemate ülipositiivsed ja idealiseeritud mälestused annavad ka nende lastele aimu, kui eriline (heas mõttes) on Eesti, sealt tuleneb ka nende uhkus oma päritolu, keele ja kultuuri üle, lisades sellega olulise mosaiigitüki nende identiteeti. Kultuurikogemuse ja -teadvuse saavad lapsed kodust ja seda kindustatakse igapäevaselt, kuni sellest saab osa isiku identiteedist.

Kodus kehastuvad kultuurikategooriad on kodu oluline element laste sotsialiseerimisel. Lapsed õpivad kultuuri keha kaudu ruumis. Ruumikorraldus "kõneleb" otseselt keha kaudu, seetõttu on ruumi kasutamist inimeste poolt nimetatud ka sõnatuks keeleks (Gullestad 1999a: 130). Igapäevane ümbruskond voolib meie olemust ja iseloomu mitmetes meile omastes detailides (Clarke

2001: 24). Kodu kui märgikeskkond pole kunagi neutraalne. Lisaks elanike elustiili peegeldamisele on kodus olevad asjad ühtlasi sotsialiseerivad märgid, mis inimesi omakorda kujundavad. Kodukeskkond mängib niiöelda topelrolli: materialiseerib väärtusi ja arusaamu ning on ühtlasi keskkond, mis meid kujundab ja struktureerib (Csikszentmihalyi & Rochberg-Halton 1981: 17; Kannike 2002: 12).

See, mida ja kuidas kodus eesti kultuuri osana esitletakse, kujundab osa järeltuleva põlve identiteedist. Rahvusliku identiteedi uurija Diana Taylor on osutanud, et esitlused funktsioneerivad elujõuliste ülekandetoimingutena, andes korduvuse kaudu edasi sotsiaalseid teadmisi, mälestusi ja identiteeditunnet. Mälestuste esitamine on viis defineerida oma kultuurilist identiteeti, oma sidet konkreetse paiga, selle ressursside ja teatud mõtlemisviisiga ning anda edasi väärtusi (Rattus 2008: 91).

Kuna kodu tähendus on inimeste mälestustes üldiselt positiivne, tekitab see hiljem tagasivaatavalt nostalgilisi tundeid. Kui vanema generatsiooni eestlased muutuvad Eestile mõeldes nostalgiliseks, sest nende lapsepõlv ja noorusaeg jäävad Eestis elatud perioodi, siis sama toimub ka noorema põlvkonna puhul – oma lapsepõlve ja noorusaja peale mõeldes muututakse nostalgiliseks. Nostalgia tekitab asjad ja keskkond, mille keskel varasem periood oma elust veedeti. Ka soome etnoloog Pirjo Korkiakangas toob välja, et esemed kannavad endas mälestusi ja isiklikku ajalugu (Korkiakangas 2004: 122). Nostalgia teeb nähtavaks väärtused, mida väärtustajad oluliseks peavad, ning mängib tähtsat osa ühiste eesmärkide ja millessegi suuremasse kuulumise tunde tekitamisel (Rattus 2008: 94). Sellest tulenebki kodu ainelise keskkonna mõju. Eesti kultuuriruumi kuulumise esindatus lapsepõlvkodus mõjutab Kanadas sündinud eestlaste täiskasvanuea assotsiatsioone oma Eesti juurtega. Kui lapsepõlvkodus puudusid Eestiga seostuvad detailid, ei meenu elule tagasi vaadates kohe esivanemate ja sealjuures enda päritolu, vaid mäletatakse lapsepõlve teisi aspekte. Ka näiteks igapäevaselt eesti rahvakunstist pärit ornamentidega kaetud puidust õllekannu nägemine kinnistab alateadvuses selle eseme kaudu kantavat sõnumit: “Olen Eesti juurtega”. Seega on vanemate teha, millised esemed tulevikus nostalgias rolli mängima hakkavad ja milliseid seoseid järeltulev põlv oma elus loob.

Kokkuvõte

Pagulaste kohanemisprotsessi ja kogukonna jätkusuutlikkuse tagamisel on olulist rolli mänginud aineeline kultuur ja visuaalsed representatsioonid. Pagulaseestlastel on uue keskkonnaga aidanud kohaneda neile varasemast tuttavad

esemed, millel on omanike silmis sümboolne tähendus. Ka põgenemisel kaasa sattunud juhuslikud esemed on hiljem omandanud sümboolse väärtuse. Esimestel paguluses viibitud aastakümnetel kasutati kohanemiseks strateegiat, kus kujundati eesti identiteediga sobiv kodu- ja kultuurikeskkond, hiljem aga harjuti uue keskkonnaga juba nii palju, et see muutus enesestmõistetavaks.

Kodukujunduses on eesti asjade eksponeerimine individuaalne – osa pagulastest on tundnud uhkust oma päritolu üle, teised mitte. Sellest sõltub, kui palju eesti asju kellegi kodus leida võib. Kuna minu informandid kuulusid aktiivse eestlaskonna hulka, võis nende kodudes selgelt tajuda eesti kultuuriidentiteedi rõhutamist. Kuid vestlustest informantidega tuli välja, et sugugi kõigi eestlaste kodudes ei esitleta oma rahvuslikku päritolu uhkusega. Mõned on viidanud kodukeskkonnas oma päritolule kui olulisele osale nende elus, teiste silmis on eestlaseks olemine jäänud kõrvaliseks ja kaugesse minevikku.

Kanada eestlaste materiaalne kultuur kodukeskkonnas on omanäoline, sest seda on kujundanud mitmesuunalised mõjud: migrandistaatus, kanada kultuur, teiste sisserännanute kultuurid, nostalgiline vaade maailmasõdade vahelise perioodi jäävale eesti kultuurile ja kontakt kodueesti kultuuriruumiga. Iga järgmise põlvkonnaga kaob kodudes järjest enam eestipäraseid jooni või muutuvad oluliseks teised aspektid. Selle peamiseks põhjuseks võib lugeda mälu selektiivsust, sest see kujundab järglaste kultuuriidentiteeti ja annab nende identiteedile pagulaskultuuri näo. Sellist kultuuriidentiteeti kannavad ainult Kanadas sündinud eestlased – nad erinevad oma kultuuri ja enesetajuga nii teistest siirdlastest muudel asukohamaadel, kanadalastest kui ka kodueestlastest.

Kommentaariid

¹ Artikkel on valminud Euroopa Sotsiaalfondi doktoriõppe rahvusvahelistumise programmi “DoRa” toel.

² Et kaitsta oma informantide anonüümsust, olen tsitaatides kasutanud pseudonüüme.

Kirjandus

Bachelard, Gaston 1999. *Ruumipoeetika*. Tõlkinud Kaia Sisask. Tallinn: Vagabund.

Boym, Svetlana 2001. *The Future of Nostalgia*. New York: Basic Books.

Clarke, Alison J 2001. *The Aesthetics of Social Aspiration*. Miller, Daniel (toim). *Home possessions: material culture behind closed doors*. New York: Berg Publishers.

Csikszentmihalyi, Mihaly & Rochberg-Halton, Eugene 1981. *The meaning of things: domestic symbols and the self*. New York: Cambridge University Press.

- Edensor, Tim 2002. *National Identity, Poular Culture and Everyday Life*. New York: Berg Publishers.
- Gullestad, Marianne 1999a. Kodukujundus kui rahvakultuur. Järs, Anu & Kannike, Anu & Pärdi, Heiki (toim). *Skandinaavia kultuurianalüüs*. Studia ethnologica Tartuensia 3. Tartu: Tartu Ülikooli etnoloogia õppetool, lk 128–159.
- Gullestad, Marianne 1999b. Ühisosa ja erinevused kultuuris. Moodsa kompleksühiskonna interpreteeriv analüüs. Järs, Anu & Kannike, Anu & Pärdi, Heiki (toim). *Skandinaavia kultuurianalüüs*. Studia ethnologica Tartuensia 3. Tartu: Tartu Ülikooli etnoloogia õppetool, lk 37–51.
- Kannike, Anu 2002. *Kodukujundus kui kultuuriloomine*. Etnograafiline Tartu-uurimus. Tartu: Eesti Rahva Muuseum.
- Kodres, Krista 1995. Rahvuslik identiteet ja selle vorm. *Akadeemia* 6, lk 1136–1161.
- Korkiakangas, Pirjo 2004. Everyday Life, Objects, and Nostalgia. Kõresaar, Ene & Leete, Art (toim). *Everyday life and cultural patterns: international festschrift for Elle Vunder*. Tartu: Tartu University Press.
- Kurlents, Alfred 1975. Kirjandus. Kurlents, Alfred & Antik, Richard & Olvet, Jaan (toim). *Eestlased Kanadas: ajalooline koguteos I*. Toronto: Kanada Eestlaste Ajaloo komisjon, lk 446–467.
- Kõresaar, Ene. *Elu ideoloogiad: kollektiivne mälu ja autobiograafiline minevikutõlgendus eestlaste elulugudes*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum.
- Libe, Juhan 1930. Kunst kunsti rahvuslikuks teha *Olion* 1, lk. 9-11.
- Miller, Daniel 1987. *Material Culture and Mass Consumption*. Cambridge Oxford: Blackwell.
- Miller, Daniel (toim) 2005. *Materiality*. Durham: Duke University Press.
- Rattus, Kristel 2008. Talutööpäev “Rehepapi seitse ametit” ruumi loomine mäletamiseks. Jaago, Tiiu & Kõresaar, Ene (toim). *Ruumi loomine*. Artikleid keskkonna kujutamistest tekstides. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Valmas, Anne 2003. *Eestlaste kirjastustegevus välismaal 1944–2000 I*. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaulikooli kirjastus.
- Velbri, Edgar 1958. Mööblist ja eluruumide sisustamisest. *Kunst ja Kodu* 1, lk 3–4.

Summary

Expression of Canadian exile Estonians' cultural identity in home environment

Jane Kalajärvi

Key words: Canada, home interior, domestic culture, cultural identity, migration, Estonians in exile

The article is about the domestic culture of a vanishing generation – Canadian exile-Estonians – and its role in their national identity.

The refugees' adaptation process and community sustainability are supported and influenced by material culture and visual representations: the familiar objects from earlier times that have a symbolic meaning for them. Even random items, which were brought along accidentally, have developed a deeper meaning. The unique language of these objects helps the refugees to overcome difficult cultural dilemmas and maintain their individual and collective identities. The strategies that helped to design the appropriate domestic and cultural environment were used in order to survive the first years in exile; later on the new environment became self-evident.

The refugees of older generations find it important that their descendants preserve the Estonian cultural identity. The domestic environment is seen as the most important component in preserving culture because home is the centre of our spatial world and home design is significant from the point of view of cultural identity. Social networking with compeers outside the domestic environment is not less important. The ones living apart and communicating less with other Estonians assimilate into the new culture more easily.

Exposing Estonian items in home design is individual – some refugees are proud of their heritage, some are not. Depending on that, it is different how many Estonian items can be found in one's home. As the informants belonged to the active Estonian community, emphasising Estonian cultural identity was clearly perceivable. In discussions with the informants it appeared that not in all Estonian households the heritage was proudly presented. In domestic environment some refer to their heritage as an important part of their lives, for others, being an Estonian is something marginal and just a part of their past.

Despite the efforts of the older generation to preserve Estonian culture in Canada as it is being remembered from the childhood when they lived in Estonia, the process of acculturation is under way.

This research supports the two-dimensional acculturation model, which says that a human being can belong into two or several cultures, whereas the strengthening of the affiliating one does not weaken other affiliations. The informants have preserved features of Estonian culture in their homes, and Canadian culture is being treated with the same respect.

Canadian-Estonians' material culture in domestic environment is unique as it is being influenced by a multitude of factors. Estonian features are disappearing or other aspects are becoming more important when presenting the Estonian heritage within every new generation. The main reason for it is selective memory, which shapes the descendants' cultural identity and exile culture.

Home reflects and shapes cultural identity. From one point of view, we design the environment surrounding us, but from another, the environment surrounding us designs ourselves. The more we live in certain environment conditions, the more the values represented in that environment entrench themselves. For that reason, parents are the designers of Estonian cultural identity, presenting Estonia and Estonian culture to their children and influencing the development of Estonian culture in Canada.